

İnan Çalışmaları Dergisi
E-ISSN: 2651-4370
Cilt: 8, Sayı: 2, ss. 189-213
Geliş Tarihi: 21.08.2024
Kabul Tarihi: 06.11.2024
DOI: 10.33201/iranian.1536750
Makale Türü: Araştırma Makalesi

Çatışmadan Uzlaşıya: Suudi Arabistan-İnan İlişkilerinin Evrimini Anlamak

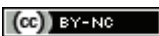
Ahmet ÜÇAĞAÇ*

Öz

Bu çalışma, Körfez bölgesinin iki rakip gücü olan İnan ve Suudi Arabistan arasında son yıllarda yaşanan yumuşama ve normalleşme sürecini açıklamayı ve bu sürecin oluşmasını mümkün faktörleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) 2003 yılında Irak'ı işgal etmesinden sonra, Körfez bölgesi üç kutuplu bir yapıdan iki kutuplu bir yapıya dönüştü. Irak'ın işgal edilmesiyle bölgedeki üçlü denge bozularak yerini, güvenlik ikilemi ile şekillenen İnan ve Suudi Arabistan arasında şiddetli bir rekabete bıraktı. Bu rekabet, 2003'ten 2021'e kadar artan bir yoğunlukla devam etti. Ancak, 2021'den sonra, bu aktörler arasındaki şiddetli rekabet yerini yumuşamaya bırakmaya başladı. Bölgenin iki kilit ülkesinin ilişkilerinde yaşanan bu dönüşüm yerel, bölgesel ve küresel siyasette önemli kırılmalara işaret ederken, çözülmesi gereken önemli bir sorunsal da gün yüzüne çıkardı. Bu bağlamda, mevcut araştırma, "2003'ten sonra artan Körfez bölgesel güvenlik sistemindeki şiddetli rekabet son zamanlarda yerini neden ve nasıl yumuşama ve normalleşmeye bıraktı?" sorusuna yanıt aramaktadır. Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi çalışmaya teorik bir çerçeve olarak rehberlik ederken, 2003-2023 arası dönemde Körfez güvenlik kompleksindeki dönüşümlerde rol oynayan düşünsel ve materyal faktörlerin etkisini anlamak için süreç izleme yöntemi kullanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İnan, Suudi Arabistan, Körfez, Bölgesel Güvenlik Kompleksi, Yumuşama ve Normalleşme.

* Dr., Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, aucagac@sakarya.edu.tr, Sakarya, Türkiye, ORCID: 0000-0002-1731-2946

Common Creative Licence

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 (CC BY NC) International License.

İnan Çalışmaları Dergisi bilginin yayılması ve zenginleşmesi için Açık Erişim Politikasına uymaktadır.

The Journal of Iranian Studies
E-ISSN: 2651-4370
Vol: 8, No: 2, pp. 189-213
Received: 21.08.2024
Accepted: 06.11.2024
DOI: 10.33201/iranian.1536750
Article Type: Research Article

From Conflict to Reconciliation: Understanding the Evolution of Saudi Arabia-Iran Relations

Ahmet ÜÇAĞAÇ*

Abstract

This study aims to explain the détente and normalization process between the two rival powers of the Gulf region, Iran and Saudi Arabia, in recent years and to reveal the factors that made it possible. After the United States of America (US) invaded Iraq in 2003, the Gulf region transformed from a tri-polar to a bipolar structure. With the invasion of Iraq, the tripartite balance in the region was disrupted and replaced by a fierce rivalry between Iran and Saudi Arabia, shaped by the security dilemma. This competition continued with increasing intensity from 2003 until 2021. However, after 2021, the fierce competition between these actors began to give way to a softening. This transformation in the relations between the two key countries of the region marked important ruptures in local, regional, and global politics and brought to light an important problem that needs to be resolved. In this context, the research seeks to answer the question, “Why and how has the fierce competition in the Gulf regional security system, which increased after 2003, given way to a recent détente and normalization?” While the Regional Security Complex Theory will guide the study as a theoretical framework, the process tracing method will be utilized to understand the impact of the ideational and material factors that played a role in the transformations of the Gulf security complex in the period 2003-2023.

Keywords: Iran, Saudi Arabia, The Gulf, Regional Security Complex, Detente and Normalization.

* Ph.D., Sakarya University, Faculty of Political Science, Department of International Relations, aucagac@sakarya.edu.tr, Sakarya, Türkiye, ORCID: 0000-0002-1731-2946

1. Giriş

11 Eylül 2001’de ABD’nin başkenti Washington ile finans merkezi New York’a yapılan saldırılar, Körfez bölgesinin güvenlik dinamiklerini değiştirecek yeni bir sürecin başlangıcını tetikledi. Saldırıları takip eden iki yıl içinde ABD, 2001’de Afganistan’da (Katzman & Thomas, 2017, s. 6) ve 2003’te Irak’ta (Stieb, 2023) olmak üzere iki savaş başlattı. Irak’ın kitle imha silahlarını yok etmek ve El Kaide ile Baas rejimi arasındaki bağları koparmak amacıyla başlatıldığı iddia edilen 2003 Irak işgali (Butt, 2019), ülkenin iç dengeleri üzerinde dönüştürücü etkiler yaratmanın yanında bölgedeki güvenlik düzenini de sarstı. Nitekim Irak’ı işgal edip devlet yapısını yıkan ABD, Irak’ı bölgesel bir kutup olma konumundan etkin bir şekilde uzaklaştırdı. Böylece, 2003 yılına kadar Körfez bölgesinin üç kutuplu yapısının bir ayağı olan Irak’ın bölgesel bir aktör olarak kapasitesinin temelden zayıflatılmasının, bölge üzerinde kapsamlı yansımaları oldu.

Körfez’in 2003 yılına kadar Irak, İran ve Suudi Arabistan’dan oluşan üç kutuplu bölgesel yapısı, Irak’ın denklemden çıkarılmasıyla birlikte İran ve Suudi Arabistan’dan oluşan iki kutuplu bir yapıya dönüştü (Fürtig, 2007). Suudi Arabistan ile İran’ın giderek sertleşen bir rekabetin içine girdiği bu yapıda, ABD gibi küresel bir aktörün bölgesel sistemdeki etkisi hiç olmadığı kadar artmış oldu. Böylece bölge dışı küresel bir aktör, geleneksel üç sütunlu yapıyı, yıkarak Suudi Arabistan ve İran arasında iki ülkenin de başa çıkma konusunda herhangi bir deneyiminin olmadığı yeni bir denge sistemine indirgedi. Yeni yapıda İran’ın materyal güç parametreleri açısından Suudi Arabistan’a karşı açık üstünlüğü, Tahran’a bölgesel siyaseti şekillendirme imkânı sağladı. Bu da Suudi Arabistan’ın güvenlik kaygılarının en üst seviyeye çıkmasına neden oldu. Dolayısıyla ABD, Irak’ı işgal edip bölgesel dengeleri sarsarak, müttefiki Suudi Arabistan’ı ezeli bölgesel rakibi İran’a karşı savunmasız hale getirmekle kalmadı, aynı zamanda İran’ı dengelemek için kendisine daha bağımlı hale de getirdi.

İşgal sonrası Irak’ın bölgesel güç denkleminde çıkarılması İran’ı bölgedeki en güçlü aktör haline getirirken Suudi Arabistan’ı ise İran tehdidine karşı ABD ile daha yakın bir ittifaka girmeye sevk etti. Öte yandan İran da Suudi Arabistan’ın ABD ile ittifakını kendisine yönelik bir tehdit olarak algılayarak politikalarını sertleştirdi. İran’ın jeopolitik ve ideolojik nüfuzunu genişletme hırslarını tehdit olarak algılayan Suudi Arabistan, Tahran’ı dengelemek için başta ABD olmak üzere büyük güçlerle ittifaklar kur-

maya başladı. Bu durum Körfez Bölgesel Kompleksi'nin iki kutup gücü arasındaki ilişkilerde derin bir güvensizliğin hâkim olmasına neden oldu ve böylece sert bir güvenlik ikilemi (Jervis, 1978) ikili ilişkileri şekillendirmeye başladı. 2021'e kadar devam eden karşılıklı güvensizliğin hâkim olduğu bu atmosfer, yerel, bölgesel ve küresel düzeyde yaşanan bir dizi gelişmenin ardından yumuşamaya başladı. Nitekim Mart 2023'te İran ve Suudi Arabistan, Çin Halk Cumhuriyeti'nin (Çin) arabuluculuğunda (Arab News, 2023) bir anlaşmaya vararak bölgede yeni bir dönemin başlamasını sağladı.

Bu çerçevede çalışma, 2003-2023 arası dönemde Körfez bölgesel sisteminin iki gücü olan İran ile Suudi Arabistan arasındaki ilişkileri Barry Buzan ve Ole Waever (2003) tarafından formüle edilen bölgesel güvenlik kompleksi teorisi (BGKT) bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, "Körfez bölgesel güvenlik sisteminde 2003 sonrasında şiddeti giderek artan rekabetin son dönemde yerini neden ve nasıl yumuşama ve normalleşmeye bıraktığı" sorusuna cevap aramaktadır. Araştırma sorusunun yanıtlanmasında öne sürülen temel argüman, ilişkilerdeki dönüşümün yerel ve bölgesel düzeydeki gelişmelerin küresel düzeyde meydana gelen gelişmelerle girdiği etkileşim sonucunda gerçekleştiğidir (Gause, 2010). Bu doğrultuda çalışma, 2003 sonrası dönemde İran ile Suudi Arabistan arasındaki ilişkilere hâkim olan güvenlik ikileminin ve ardından ilişkilerde meydana gelen yumuşamanın açıklamasının yerel, bölgesel ve küresel düzeyli dinamiklerin buluşma noktasında bulunabileceğini savunmaktadır.

Çalışma, İran ile Suudi Arabistan arasındaki güvenlik ilişkilerini anlamak için bölgesel düzeyli bir yaklaşım benimsemektedir. Bu yaklaşım, belirli devletlerin dış politikalarına veya belirli bir bölgenin küresel güvenlik dinamiğinde nerede konumlandığına bakarak bölgesel güvenlik dinamiklerini anlamaya çalışan iki alternatif yaklaşımdan farklı olarak bir orta yol geliştirmektedir. Körfez örneğinde, bölgedeki devletlerin dış politikalarına odaklanmak, aralarındaki etkileşimin dinamiklerini belirsizleştirirken, bölgenin neden çatışma üreten bir yapı altında işlediğine dair daha büyük soruların cevaplanmasını zorlaştırır. Bununla birlikte, küresel boyutlu yaklaşım ABD'nin 2003 yılında Irak'ı neden işgal ettiğini anlamak için gerekli olsa da, Washington'un bu kararı almasını mümkün kılan süreci üreten bölgesel faktörlerin görünmesini engellemektedir. Dahası, bu yaklaşım ne Irak Savaşı öncesinde bölgesel aktörlerin ABD'yi bölgesel güvenlik mese-

lelerinde daha büyük bir rol oynamaya nasıl ve neden davet ettiklerini ne de savaş sonrasında ortaya çıkan bölgesel denklemin neden bazı aktörlerin ABD'nin bölgede kalması için baskı yapmasına yol açtığını açıklamaya yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, bölgede Suudi Arabistan ile İran arasındaki ilişkilerin gelişiminin ve değişiminin anlaşılmasındaki en iyi yolun, Körfez'i bölgesel bir güvenlik kompleksi olarak ele almaktan geçtiğini ve iki ülke arasındaki ilişkilerin bu bağlamda değerlendirilmesi gerektiğini iddia etmektedir.

2. Suudi Arabistan-İran İlişkilerine Bölgesel Düzeyli Bir Yaklaşım

İran-Suudi Arabistan ilişkilerinin incelendiği oldukça zengin bir literatür vardır. Ancak, iki ülke arasındaki ilişkilerin incelendiği mevcut literatürde çoğunlukla birim ve/veya sistem düzeyli analizlerin baskın oluşu dikkat çekmektedir. Birim ve/veya sistemik faktörlerin belirleyici rolüne yoğun bir şekilde odaklanan ilgili literatür tarandığında, ara bir inceleme düzeyi sunan ve bu yönüyle birim ve sistemik unsurları birleştirebilen bölgesel düzeyin ihmal edildiği görülmektedir (Akdoğan ve Kalaycı, 2014; Ghattas, 2020; Fraihat, 2020; Keynoush, 2016; Kelkitli, 2016; Mason, 2014; Mabon, 2015; Mabon, 2018; Rabi & Mueller, 2018; Sharifi-Yazdi, 2014). Dolayısıyla bu çalışma, bölge ülkelerinin dış politikalarının şekillenmesinde belirleyici rolü, bölgesel düzeyde cereyan eden gelişmeleri ele alarak Körfez bölgesinin iki kilit aktörü arasındaki ilişkileri inceleyen literatüre katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, mevcut çalışmanın iki temel amacı bulunmaktadır. Birincisi, bölgesel güvenlik konusunda artan tartışmalara katkıda bulunmak, ikincisi ise mevcut literatürde yukarıda bahsedilen boşluğu doldurmaktır. Bu amaçla, çalışma Suudi Arabistan ile İran arasındaki ilişkilerde Körfez'deki bölgesel yapıya odaklanarak incelenen dönemde iki ülke ilişkilerinin ayrıntılı bir değerlendirmesini sunmaktadır.

Güvenlik kompleksi, ulusal güvenlikleri temel güvenlik kaygıları açısından birbiriyle yeterince bağlantılı olan ve ulusal güvenlikleri makul bir şekilde birbirinden ayrı düşünülemez bir grup devleti simgeleyen bir alandır. Bu güvenlik bölgelerinin temel özellikleri birkaç noktada özetlenebilir. Buna göre, devletler bu bölgelerdeki tek güvenlik nesnesidir, yani güvenlik kompleksleri iki veya daha fazla devletten oluşur. Bu devletler

coğrafi olarak bitişik ve uyumlu bir grup içinde yer alır ve bu komplekslerin sınırları coğrafi olarak belirlenir. Coğrafi olarak uyumlu devletler arasındaki ilişki, dostluk ve düşmanlık terimleriyle tanımlanan güvenlik karşılıklı bağımlılığı açısından anlaşılabilir. Güvenlik bölgelerinin dördüncü ayırt edici özelliği, üyeleri arasında gözlemlenen güvenlik bağımlılığıdır (Buzan & Waever, 2003, s. 44). Bu bağımlılık, dostluk ve düşmanlık örüntüleri açısından tanımlanmaktadır. Buna göre, olumsuz uçta, yani düşmanlıkta, bağımlılık korku, rekabet ve karşılıklı tehdit algılarından kaynaklanır. Bu tür güvenlik bağımlı kompleksler çatışma oluşumları olarak nitelendirilir. Olumlu uçta, yani dostlukta ise çoğulcu güvenlik toplulukları vardır. Bu toplumlardaki devletler birbirlerini tehdit olarak algılamazken birbirleriyle olan sorunlu ilişkilerinde askeri güç unsurlarını kullanmayı tercih etmezler. Üçüncü ve ara konumda ise güvenlik rejimleri vardır. Burada aktörler arasındaki ilişkilerde dostluk ve düşmanlık algılarının nötr olduğu bir durum mevcuttur (Buzan & Waever, 2003, s. 44).

Güvenlik bağımlılığının doğası güvenlik bölgesinin ayırt edici özelliğidir. Başka bir deyişle, yarattığı kompleksin türü ne olursa olsun, bir güvenlik kompleksi içindeki devletler arasındaki güvenlik karşılıklı bağımlılığı, bu devletlerin oluşturduğu güvenlik bölgesini çevresindeki güvenlik bölgelerinden ayırır. Dolayısıyla bölge içi güvenlik karşılıklı bağımlılığı, bu güvenlik bölgesini diğerlerinden ayıracak nitelikte olmalıdır. Bu açıdan bakıldığında, 1971 yılında Birleşik Krallık'ın çekilmesiyle birlikte Körfez bölgesindeki devletler karşılıklı güvenlik bağımlılığı yüksek olan bağımsız bir alt kompleks oluşturdu. Suudi Arabistan, İran ve Irak 1971'den 2003'e kadar Körfez'in üç sütununu oluştururken, 2003'teki işgalden sonra Irak'ın zayıflığı bölgesel sistemi Suudi Arabistan ve İran'dan oluşan iki sütun üzerine oturttu. Bölgede bir güvenlik kompleksinin oluşmasından bu yana, bölgesel güvenlik sonuçları çok düzeyli etkileşimlerin bir sonucu olarak ortaya çıktı. Dolayısıyla Körfez'deki bölgesel dönüşümleri anlamının en iyi yolu, bölgeyi bir güvenlik kompleksi olarak ele almak ve olayları izini süren bir nedensellik mekanizması kurarak burada ortaya çıkan güvenlik sonuçlarını buna göre değerlendirmektir.

Bu çalışma nitel bir vaka çalışmasıdır. Çalışmada iki ülke arasındaki ilişkilerin evrimini anlamak için süreç izleme yöntemi kullanılmaktadır. Süreç izleme yöntemi son yıllarda etkili sonuçlar elde edilmesini sağladığı için uluslararası ilişkiler akademisyenleri tarafından giderek daha yaygın

bir şekilde kullanılmaya başlandı. Andrew Bennett'e göre süreç izleme, bir vakada zaman içindeki değişikliklerin anlaşılmasına katkıda bulunan tanısasal kanıt parçalarının incelenmesini sağlar. Süreç izleme yönteminin merkezinde nedensel bir mekanizmanın kurulması yer alır. Nedensel mekanizma, eklektik teorilerin faktörleri belirli bir yapıda nasıl birleştirdiğini keşfetmek için bir çerçeve sağlar (Bennett, 2010, s. 8). Chekel (2008, s. 115)'in tanımına göre nedensel mekanizmalar, bazı olgular için açıklama olabilecek bir dizi hipotezdir. Farklı teorilerden yaklaşımlar arasında bir bağlantı bulmak için bir referans sağlar. Ayrıca, süreç izleme, belirli bir olgu için belirli bir nedensel sürecin yanı sıra altta yatan nedensel mekanizmanın belirlenmesine de yardımcı olur. 2003'ten 2023 yılına kadar Körfez bölgesinde Suudi Arabistan ile İran arasındaki ilişkilerde yaşanan dönüşümü incelemeyi amaçlayan bu çalışmada yöntem olarak süreç izlemenin seçilmesinin nedeni, nedensel süreçleri ortaya çıkararak bu tür mantıkların nasıl işlediğini açıklığa kavuşturma gücüne sahip olmasıdır. Bu bağlamda süreç izleme yöntemi, Körfez güvenlik kompleksindeki dönüşümlerde nedensel bir mekanizma kurarak bağımsız ve bağımlı değişkenlerin belirlenmesini sağlar.

3. ABD'nin Irak'tan Çekilmesi, Arap Baharı ve İran-Suudi Arabistan Rekabeti

Irak Parlamentosu, 2008 yılının Kasım ayında, Washington yönetimiyle imzalanan ABD güçlerinin ülkeden nihai olarak çekilmesine ilişkin takvimi belirleyen anlaşmayı onayladı. Bu anlaşmaya göre Amerikan birliklerinin 2009 ortasına kadar şehir ve kasabaları terk etmesi (O'Hanlon, 2009), 2012 başında da çekilmenin tamamlanması gerekiyordu (Erkmen, 2010). Şubat 2009'da ABD Başkanı Barack Obama, ABD muharip güçlerinin Irak'tan çekilmesinin 2011'in sonuna kadar tamamlanacağını açıkladı (MacAskill, 2009). Nitekim ABD ordusu 15 Aralık 2011'de Bağdat'ta düzenlenen bir törenle Irak'taki varlığının sona erdiğini resmen ilan etti (Kalaycı, 2012: 46-48). ABD'nin çekilmesinin Irak siyaseti üzerinde önemli etkileri olduğu gibi bölgesel güç mücadelesi üzerinde de kritik yansımaları oldu. Buna göre, Amerikan çekilmesi İran'ın önünü açarken, Suudi Arabistan ve Körfez'deki diğer Arap müttefiklerini İran'a karşı daha savunmasız bir konuma getirdi.

Arap ayaklanmalarının başladığı bir dönemde ABD güçlerinin Irak'tan çekilmesi sadece Irak'ı değil, Suriye, Bahreyn ve Yemen gibi diğer ülkeleri de İran ve Suudi Arabistan arasındaki güç rekabetinin yaşandığı bir alana dönüştürdü. Toplumsal temelli çalkantıların ardından ve özellikle ABD'nin İran'a yönelik müdahalesini artırmasıyla birlikte, Suudi Arabistan ve diğer Körfez Arap ülkelerinde giderek artan bir güvensizlik ortamı oluştu (Jahner, 2012, s. 46). Dolayısıyla ABD'nin Irak'tan çekilmesi ve Arap dünyasında çalkantıların başlamasının ardından Körfez'deki rekabet ve güvensizlik artarken, bunun neden olduğu güvenlik ikilemi daha da derinleşmeye başladı.

Orta Doğu'daki statükoya karşı bir protesto hareketi olarak başlayan Arap Baharı'nın Körfez'de önemli yansımaları oldu. Bahreyn'de kraliyet ailesine karşı yapılan protestolar, ABD'nin Irak'tan çekilmesiyle aynı dönemde gerçekleşmesi Körfez'de rekabetin artmasına neden oldu. Arap ayaklanmalarıyla birlikte Tahran ile Riyad arasındaki nüfuz çatışması daha da belirginleşti. İran devlet medyasının Bahreyn'deki protestoculara açık desteği, Bahreyn'deki ayaklanmanın Krallığın Doğu Eyaletine yayılmasından endişe duyan Suudileri alarma geçirdi (Akbarzadeh, 2016). Bu nedenle Irak üzerindeki güç mücadelesinde İran'a karşı etkisiz kalan Suudi Arabistan, Bahreyn kraliyet ailesine yönelik İran'ın kışkırttığını öne sürdüğü protestoları sona erdirmek ve ayaklanmayı bastırmak için Bahreyn'e binin üzerinde asker gönderdi. İran, ayaklanmaların halk kaynaklı olduğunu ileri sürerek suçlamaları reddetse de bu gelişmeler, taraflar arasında zaten başlamış olan güvensizlik döngüsünü daha da karmaşıklaştırdı.

Diğer taraftan İran'da ekonomiyi iyileştirmeyi, Batı ile nükleer anlaşmazlığı çözmeyi, yaptırımları kaldırmayı ve İran'ı uluslararası topluma ve küresel ekonomiye yeniden entegre etmeyi vaat eden Hasan Ruhani, Haziran 2013'te yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini ezici bir çoğunlukla kazandı (BBC, 2013). Ruhani hükümeti 14 Temmuz 2015'te Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) beş daimî üyesi ve Almanya'yla (p5+1), (Aljazeera, 2015) Tahran'ın sıkı uluslararası izleme ve diğer tedbirleri kabul etmesi karşılığında nükleer programına devam etmesini öngören Kapsamlı Ortak Eylem Planı (KOEP-JCPOA) anlaşmasını imzaladı. Bu anlaşma Suudi Arabistan'ın endişelerini daha da arttırdı. Dolayısıyla Riyad yönetimi, görünüşte söz konusu planı desteklediğini açıklasa da ABD ve müzakere ortaklarına bunun bölgede İran tehdidini dizginlemekte yetersiz kalacağına

inandığını belirterek terörizme verdiği destek nedeniyle Tahran'a yönelik yaptırımların yürürlükte kalması çağrısında bulundu (Cooper, 2015). Müteakip süreçte İran ve Suudi Arabistan arasındaki rekabet Suriye, Yemen ve Körfez gibi bölgelerde derinleşmeye devam etti.

4. Bölgesel Hegemonya için Çatışmacı Rekabet Dönemi: 2015-2021

Tahran ile Riyad arasındaki rekabet Muhammed bin Selman'ın Suudi yönetim kademesindeki yükselişiyle daha çatışmacı bir hal aldı. Babası Kral Selman'ın desteğiyle birkaç yıl içerisinde iktidar kademelerinde hızla yükseldikten sonra 2015 yılında savunma bakanı olarak atandı. Muhammed bin Selman, savunma bakanı olarak atanmasından aylar sonra uluslararası alanda tanınan Yemen hükümeti adına Husi isyancılara karşı askeri bir müdahale başlatmak üzere bir koalisyon kurdu (Darwich, 2018, s. 128). Böylece Mart 2015'in sonlarında Suudi Arabistan'ın önderliğinde Yemen'de iktidarı bir darbe ile ele geçiren Husilere karşı askeri bir operasyon başladı (Roberts, 2015). 2014 sonlarında Yemen'in büyük bölümünde kontrolü ele geçiren Husi isyancılarını İran ile ilişkilendirmesi, Suudilerin bu ülkedeki operasyonlarının aslında İran ile dolaylı bir mücadelenin tezahürü olduğunu gösterdi. Nitekim Husilerin İran'la yakın ilişkisi Riyad'ı İran tarafından kuşatılma endişesine sevk ederek askeri operasyonları başlatmasına neden oldu. Suudi Arabistan'ın Yemen'e yönelik başlattığı askeri operasyon ise Körfez'deki iki başat güç arasındaki rekabeti çatışmalı bir düzeye çıkarttı.

Süreç içinde ilişkileri geren gelişmelerin meydana gelmesiyle çatışmalı rekabet sertleşerek devam etti. 2016 yılında, Mekke'deki izdihamdan dört ay sonra Suudi vatandaşı Nimr el-Nimr Suudi hükümetine yönelik sert eleştiriler yöneltince idam edildi (DW, 2016; BBC, 2016). Yemen'e yönelik operasyonların başlamasından bir yıl sonra Riyad yönetiminin muhalif Şii din adamı Nimr el-Nimr'i idam etmesi İran'la arasındaki sert ilişkileri derinleştiren en önemli krizlerden biri oldu. Suudi Arabistan'daki Şii cemaatin lideri konumundaki bir âlimin idam edilmesi Şii dünyasında Suudilere karşı büyük bir tepkinin oluşmasına neden oldu. Bu yöndeki en sert tepki kendini Şii Müslümanların lideri olarak gören İran'dan geldi. Buna bağlı olarak, Tahran'da meydana gelen geniş çaplı Suudi karşıtı protestolar giderek büyüyerek protestocuların İran'daki Suudi elçiliğini basmasıyla zirveye ulaştı. Bununla birlikte İran'ın Dini Lideri Ayetullah Ali Hamaney'in

Suudi Arabistan'ın Nimr'in idamından dolayı "ilahi intikamla" (BBC, 2016) yüzleşeceğini ifade etmesi diplomatik ilişkileri kopma noktasına getirdi. Nihayet karşılıklı sert açıklama ve tehditler sonunda Riyad yönetimi İran'daki elçilerini çekerek Tahran'la diplomatik ilişkilerini kesti. Bu gelişmeler taraflar arasındaki rekabette materyal unsurların yanında düşünsel unsurların da eklenmesine neden olurken bölgesel hegemonya mücadelesini çok boyutlu bir noktaya taşıdı.

Haziran 2017'de daha karmaşık bir boyut kazanan bölgesel rekabet, Körfez bölgesi içinde üçüncü tarafların da doğrudan dâhil edildiği bir alana taşındı. Kendisini Körfez Arap Ülkelerinin lideri olarak konumlandıran Suudi Arabistan, müttefiki Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn ve Mısır'la birlikte, İran'a karşı mücadelede ittifakı bozmakla suçladığı Katar'a karşı bir abluka başlattı (Milton-Edwards, 2020, s. 34). Doha yönetimini İran'a çok yakın olmak ve terörizmi desteklemekle suçlayan bu ülkelerin Katar'la ilişkileri Ocak 2021'de yeniden kurulana kadar kopuk kaldı (Orhan, 2023). Aynı yıl içerisinde, dönemin Lübnan Başbakanı Saad Hariri'nin istifasından (Narayan, 2017) saatler sonra, Suudi Arabistan'ın Riyad Uluslararası Havalimanı balistik bir füze saldırısına uğradı (BBC, 2017). Riyad, füzenin İran tarafından tedarik edildiğini ve Yemen'deki Husi isyancılarının kontrolündeki bölgeden fırlatıldığını iddia etti. Bu gelişmeler taraflar arasındaki çatışmalı rekabetin bölgenin birçok noktasına yayarken doğrudan savaş senaryolarının konuşulmasına neden oldu. Suudi Veliyet Prens Muhammed bin Selman, dönemin İngiltere Dışişleri Bakanı Boris Johnson'a İran'ın eylemlerinin "krallığa karşı bir savaş eylemi" (Arab News, 2017) olarak değerlendirilebileceğini söyleyerek İran'ı doğrudan hedef alması iki taraf arasındaki gerilimi en üst seviyeye taşıdı.

Bu arada taraflar arasındaki çatışmalı rekabeti şiddetlendiren bir başka değişken de küresel düzey ile bölgesel düzey arasındaki etkileşimde etkili aktör olan ABD'nin bölgedeki dengeleri sarsan adımlar atması oldu. Mayıs 2018'de ABD Başkanı Donald Trump, ABD'yi İran nükleer anlaşmasından tek taraflı olarak çekti (Aljazeera, 2018). Ardından Suudi Veliyet Prensi Muhammed bin Selman bir ABD televizyonuna verdiği mülakatta, Tahran'ın nükleer silah edinmesi halinde ülkesinin de en kısa sürede nükleer silah edinmeye çalışacağını söyledi (The New Arab, 2018). Dahası, Trump yönetiminin İran'a yönelik azami baskı politikasından faydalanan Prens, İran'ın Dini Liderine "yeni Hitler" tanımlaması yaparak (Karadağ,

2017) Tahran'la çatışmacı rekabetin en üst düzeyde sürmesine neden oldu. Öte yandan Suudilerin saldırgan söylemine karşılık olarak İran da Suudi topraklarına yönelik dolaylı saldırılarını arttırdı. 2019 yılında ülkenin petrol endüstrisinin kalbini vurarak krallığın ham petrol üretiminin geçici olarak yarıya inmesine neden olan saldırı dâhil olmak üzere Suudi Arabistan'a yönelik bir dizi saldırı gerçekleştirildi (Verrastro & Stanley, 2019). Yemen'deki Husi isyancı grubu saldırıların sorumluluğunu üstlense de (TRT World, 2019) Suudiler saldırıların arkasında İran'ın olduğunu iddia ederek Tahran'ı suçladı (Aljazeera, 2019). Dolayısıyla bölge dışı büyük bir gücün bölgesel dengeleri etkileyen hamleleri taraflar arasında sözlü saldırıları fiziki bir noktaya taşımış oldu.

Ancak bu yüksek tansiyonlu dönemin hemen ardından taraflar arasında bölge siyasetini derinden etkileyecek adımlar atılmaya başlandı. Nitekim bölgesel ve küresel düzeyde yaşanan gelişmeler neticesinde Nisan 2021'de İran ve Suudi Arabistan, 2016 yılında diplomatik ilişkilerini kestikten sonra ilk doğrudan görüşmelerini Irak'ın başkenti Bağdat'ta gerçekleştirmeye başladı (The Iran Primer, 2022). Nisan ve Eylül 2022 arasında taraflar, çoğu Irak ve Umman'ın arabuluculuğunda olmak üzere dört tur görüşme gerçekleştirdi. İkili arasındaki beşinci tur görüşmelerin ardından, Hamaney'in üst düzey bir danışmanı Suudi ve İran elçiliklerinin yeniden açılması çağrısında bulundu. Böylece, ilişkilerdeki yumuşama ve normalleşme süreci somut adımlarla resmileştirilmeye başlandı.

5. Mevcudu Korumak için Yumuşama ve Normalleşme Süreci: 2021-2023

Bölgede gerilimi derinleştirerek çatışmalı bir seviyeye tırmandıran İran-Suudi Arabistan rekabeti yedi yıl sonra nihayet yumuşama ve normalleşme sürecine girdi. 2021 yılında başlayan temaslar tarafların Mart 2023'te ilişkileri düzeltme ve diplomatik temsilcilikleri yeniden açma konusunda anlaşmasıyla ilişkiler olumlu yönde ilerlemeye başladı. İki Körfez gücünün diplomatik ilişkileri tesis edip ilişkilerde yeni bir sayfa açmasını sağlayan anlaşma, Çin arabuluculuğunda Pekin'de yapılan görüşmelerin ardından sağlandı. 6 Mart ve 10 Mart 2023 tarihleri arasında gerçekleştirilen müzakereler neticesinde İran Ulusal Güvenlik Konseyi Sekreteri Ali Şemhani ve Suudi Arabistan Ulusal Güvenlik Danışmanı Musad bin Muhammed El Aiban barış için bir yol haritası üzerinde anlaştı (Knipp, 2023).

Buna göre taraflar iki ay içerisinde büyükelçiliklerini yeniden açma ve 2016 yılında ilişkilerin kesilmesinden bu yana askıya alınan 1998 tarihli Ekonomi, Ticaret, Yatırım, Teknoloji, Bilim, Kültür, Spor ve Gençlik Alanlarında İşbirliği Genel Anlaşması ile 2001 tarihli Güvenlik İşbirliği Anlaşması'nı yeniden yürürlüğe koyma konusunda mutabık kaldılar (Figueroa, 2023). Ayrıca her iki taraf da “devletlerin egemenliğine ve içişlerine karışmama ilkesine” saygı gösterme (Xinhua, 2023) konusunda mutabık kaldı ki bu, toplum-devlet ilişkilerinin daha kırılgan olduğu Suudi Arabistan için özellikle önemli bir husustu. Anlaşma, genel anlamda iki taraf için rekabeti çok daha maliyetli olan siyasi ve güvenlik temelli alanlardan ekonomik alana kaydıracağı için büyük bir stratejik öneme sahipti. Anlaşmaya varılmayı mümkün kılan doğrudan nedenler, materyal ve düşünsel etkenlerin kesiştiği noktada buluşan küresel, bölgesel ve yerel dinamiklerdeki dönüşümlerdi.

Suudi Arabistan açısından bakıldığında, bu anlaşmanın imzalanmasının doğrudan nedenleri beş noktada açıklanabilir: İlk olarak, Suudilerin son on yılda Washington'un bölgedeki önceliklerinin değiştiğine dair algıları Riyad'ın güvenlik hesaplarını değiştirdi. Bu dönemde ABD'nin Orta Doğu bölgesinden kısmen çekilerek askeri ve diplomatik kaynaklarını Çin ile rekabetine daha iyi hizmet edecek şekilde seferber etme arzusu siyasi ve akademik çevrelerde yüksek sesle dile getirilmeye başlandı. Bu bağlamda, 2015 yılında dönemin ABD Başkanı Obama'nın İran'la nükleer anlaşmaya varması ve İran ile Suudi Arabistan'ın “komşuluğu paylaşmak ve bir tür soğuk barış tesis etmek için etkili bir yol bulması gerektiği” (The Atlantic, 2016) yönündeki politikası Suudilerdeki terk edilmişlik hissini güçlendirdi. Müteakip süreçte Suudi yönetimi, ABD ile yakın ikili ilişkileri sürdürmeye devam etse de Washington'un bölgede Riyad'ın güvenlik endişelerine duyarsız kaldığı algısı değişmedi (Cordesman, 2020).

Suudi liderler 11 Eylül saldırılarının ardından ABD'nin Irak'ı işgal planına da karşı çıkmıştı. Suudiler Amerikalı karar alıcıları işgal sonrası Irak'ta oluşacak güç boşluğu ve istikrarsızlıktan en çok İran'ın faydalanacağı bir ortam yaratacağı konusunda ikna etmeye çalışmıştı (BBC, 2003). Ayrıca Washington'un 2011 yılında Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'i korumayı reddetmesi bir başka büyük hayal kırıklığı olurken, ABD'nin yeni dönemde geleneksel müttefiklerinin güvenliği tehdit edildiğinde bile onların yanında durmaya isteksiz olduğu algısını pekiştirdi (IGC, 2021) Bu-

nunla birlikte Obama yönetiminin Asya'ya yönelme niyetini açıklamasının yanında Umman'da İran ile gizli görüşmeler yapması ve Tahran ile Körfez ülkelerinin dâhil edilmediği bir nükleer silah anlaşması imzalaması da Suudileri endişelerini artıran önemli gelişme oldu (Melhem, 2016).

ABD, Başkan Donald Trump döneminde de İran'a karşı yürüttüğü maksimum baskı kampanyasına rağmen Suudi Arabistan'ın aradığı güvencyi sağlamadı. Nitekim 14 Eylül 2019'da Suudi Arabistan'ın en büyük petrol tesisleri olan Abqaiq ve Khurais'teki Aramco petrol tesisleri füzelerle vurulduğunda (IGC, 2021) Trump yönetimi İran'ı suçlamakta gecikmese de saldırılara karşı misilleme yapmaması, Suudilerde Washington'un artık güvenilir bir güvenlik ortağı olmadığı yönündeki düşüncüyü güçlendirdi. Buna ek olarak, Suudi yetkililerin İran tarafından desteklendiğini iddia ettiği Husilerin Suudi petrol devi Aramco tesislerine yönelik insansız hava aracı saldırısına (Congar, 2020) İran'a karşı sözde Suudi yanlısı olan Cumhuriyetçi Trump yönetiminde bile ABD'nin fiili kayıtsızlığı, Riyad'ı güvenliği için artık yalnızca Washington'a güvenemeyeceğine ikna etti.

Biden döneminde ise ABD'nin Körfez güvenliğine olan bağlılığı daha da zayıflamaya devam etti. Seçilmesinin hemen ardından Biden, Washington'un diplomasi, demokrasi ve insan haklarına bağlılığını yeniden tesis etme hedefi bağlamında ABD'nin Yemen'de Suudi liderliğindeki askeri müdahaleye verdiği desteği sona erdireceğini açıkladı (Knickmeyer, 2021). Başkan Biden, ABD'nin Orta Doğu'daki askeri varlığını azaltmak için Suudi Arabistan'da konuşlandırılan Patriot füze savunma sistemlerinden birini ve bir uçak gemisi ile gözetleme sistemlerini Körfez'den çekti (Lubold & Strobel, 2021). 2021 yılı Haziranında da Suudi Arabistan, Irak, Kuveyt ve Ürdün de dâhil olmak üzere Orta Doğu'nun dört bir yanından füze savunma sistemlerini çekeceğini ve ABD askeri kaynaklarını Çin ve Rusya'dan gelen tehditlere yoğunlaştıracağını açıklaması, Suudi Arabistan ve diğer Körfez Araplarını alternatif güvenlik ortakları aramaya sevk etti (Lubold vd., 2021).

Ayrıca Biden yönetiminin 2018 yılında gazeteci Cemal Kaşıkçı cinayetine karışan Suudi vatandaşlarına yaptırım ve vize yasağı uygulamanın yanında Krallıktaki insan hakları ihlalleriyle de ilgileneceklerini ima eden açıklaması, Suudileri oldukça rahatsız eden bir adım oldu (Stewart, 2021) ve Riyad yönetimini özellikle rejim istikrarı için daha otoriter ortaklara yönelmeye başladı. ABD'nin bölgeye yönelik değişen yaklaşımıyla bölgesel

güvenlik hesaplarında başlayan değişim karşısında Suudi Krallığı İran'la düşmanlıkları azaltmak ya da büyük güç rekabetini kendi avantajına kullanarak güvenlik uygulamalarını çeşitlendirmek olan iki tercih arasında kaldı. Riyad yönetimi iki seçenekten birini seçmek yerine karma bir strateji tercih etti. Buna göre, bir yandan caydırıcılığı diplomasi ile tamamlamak için İran ile diplomatik ilişki kurmaya, diğer yandan da Tahran üzerinde daha fazla etkiye sahip yeni bir siyasi garantör olan Çin'in çok taraflı diplomatik fırsatlarından yararlanmaya dayanan bir stratejiyi uygulamaya koydu.

İkincisi Suudi Arabistan Körfez'de yaşanacak bir savaşın hiçbir şekilde çıkarlarına hizmet etmeyeceğinin farkındaydı. Bu dönemde ABD'nin İran üzerindeki azami baskı politikasının başarısızlığı, Tahran'ın artan uranyum zenginleştirme politikası ve İsrail'in İran'ı bombalama tehditleri, bölgeyi tehlikeli bir şekilde savaşın eşiğine getirdi. Suudiler ülkenin güvenliğini baltalamanın yanında 2030 vizyonu çerçevesinde başlatılan sosyal ve ekonomik dönüşümü geciktirecek bu tırmanışın bir parçası olmanın, büyük bir kayıp olacağını hesap etti. Bunun için gerginlik ve çatışma yerine bölgesel istikrar ortamından daha kazançlı çıkacaklarını düşündüler. Üçüncüsü, Suudi Arabistan'ın güvenlik öncelikleri, İran'ın gelişmiş konvansiyonel füze programına ek olarak Tahran'ın özellikle Yemen ve Irak'taki Şii gruplara verdiği destekle yakından ilişkilidir. Riyad, İran'ın füze programına kısıtlamalar getirmeyeceğinin tamamen farkında olsa da, bölgenin, özellikle Irak ve Yemen'deki istikrarına katkıda bulunabilecek alternatif bir yol olarak Tahran'la ilişkilerin normalleştirilmesi olduğu sonucuna vardı.

Dördüncüsü Suudi Arabistan'ın Çin ile stratejik, ekonomik ve güvenlik çıkarları olduğundan Çin'in arabuluculuğunda İran ile imzalanan anlaşma, iki ülke arasındaki ilişkilerin güçlenmesine de yardımcı olacaktı (Baghernia, 2024, s. 39). Ayrıca Çin'in İran üzerinde hem siyasi hem de ekonomik etkisi olması İran'ın anlaşmaya uymasını ve bölgede saldırgan politikalar izlemeyeceğine dair umut vaat eden bir durumdu. Nitekim anlaşmayı ihlal ederek Çin'in imajını olumsuz etkilemenin karşılığında Pekin'in sert tepkisiyle karşılaşma durumu İran'ı anlaşmadaki yükümlülüklerini yerine getirmeye daha yatkın hale getiriyordu (Farouk, 2023). Son olarak rekabetin artık çok maliyetli olup devletin bütün sektörlerini olumsuz yönde etkilemeye başladığından Suudi Arabistan için bölgenin istikrarı en önemli konu haline geldi. Ayrıca Riyad ekonomik olarak İran'ın büyük pazarından

faydalanmak için (Dutton, 2023) bölgeyi sıfır toplamı bir oyundan çıkarıp iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirmenin Krallık için önemli faydalar sağlamasını hedefliyordu.

Öte yandan, İran'ın da anlaşmayı istemesinin arkasında önemli gerekçeleri vardı. Bunların ilki Tahran'ın "Doğu'ya bakmak" (Azizi, 2023) ve "komşuluk politikası" (Kamrava, 2024) olarak adlandırdığı dış politika stratejilerinin başarıya ulaştırılmasıydı. Batı'dan uzaklaşmaya yönelik daha geniş bir stratejinin iki temel sütununu oluşturan bu stratejilerin ilki, Çin ve Rusya ile daha güçlü bağlar kurması anlamına gelirken, ikincisi ekonomik ve siyasi alanda zor bir sürece giren İran'ın komşusu olan ülkeleri ana ekonomik ve siyasi ortaklar olarak önceliklendirmesi anlamına geliyordu. Dolayısıyla Tahran bu anlaşma ile stratejik hedeflerine ulaşmak için önemli bir aşama kaydetmeyi hedefledi.

İkincisi, Tahran bu dönemde nükleer politikasını daha özgür bir şekilde sürdürmenin en önemli yollarından birinin Suudi Arabistan'la bir anlaşma yapmanın olduğuna inanmaya başladı. Zira İran stratejik bir davranış ilkesi olarak güvenlik politikasında kaynak açığıyla karşı karşıya kalmamak için aynı anda birkaç dış politika kriziyle yüzleşmekten her zaman kaçınan bir tutum benimsemek zorunda kaldı. 2015 Nükleer anlaşmasını yeniden canlandırılma umutlarının düşük olduğu bir siyasi ortamda, nükleer dosya üzerindeki gerilimin azalması Tahran yönetimin çok ihtiyaç duyduğu bir durumdu. Dolayısıyla İran, Suudi Arabistan ile bir anlaşma yoluyla nükleer mesele konusunda ABD ve İsrail ile gerilimi yöneterek büyük bir bölgesel krizle karşı karşıya kalmaktan kaçınabileceğine inanıyordu.

Üçüncüsü İran, Suudi Arabistan'la anlaşmanın gelecekte muhtemel Suudi-İsrail güvenlik işbirliğini caydırmada stratejik bir önemi olacağını hesap ediyordu. Nitekim Suudi Arabistan ile İsrail arasında bir normalleşme ihtimali zayıf olsa da Tahran'a karşı bir Riyad-Tel Aviv güvenlik işbirliği olasılığı, İran'ın tehdit algısında yadsınamaz derecede önemli bir yer tutmaya başladı (Lappin, 2023). İran bölgesel ilişkilerin değişen dinamikleri nedeniyle Suudi Arabistan'la diplomatik ilişkileri yeniden tesis etmenin Suudi-İsrail normalleşmesini önlemenin garantisi olmadığını bilincindeydi. Yine de Suudi Arabistan ile yaptığı anlaşmada yer alan iç işlere müdahale etmeme ve egemenliğe saygı ilkelerini kullanarak İsrail tarafının planladığı İran karşıtı bölge çapında bir güvenlik ittifakının ortaya çıkmasını önleyebileceğini düşünüyordu. Nitekim bazı İsrail kaynaklarının iddia ettiği

gibi Riyad-Tahran anlaşmasının Tel Aviv ile Arap başkentleri arasındaki potansiyel askeri anlaşmalara büyük bir gölge düşürmesi (Aydemir, 2023) İran'ın bu anlamda başarılı bir strateji izlemiş olduğu ortaya çıktı.

Dördüncüsü, anlaşma Tahran'ın Suriye, Irak, Yemen ve Lübnan'daki kazanımlarını istikrara kavuşturmasına kolaylaştıracak etkiye sahipti. İran'ın üstün olduğu bu ülkelerde, ekonomik ve siyasi sıkışmışlığın olduğu bir ortamda Riyad ile rekabeti yumuşatmak Tahran'ın mevcut kazanımları korumasına yardımcı olacaktı. Bununla birlikte Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın Mart ayında BAE'yi ziyaret etmesi (İhlas Haber Ajansı, 2023) ve Suudi-Suriye diplomatik ilişkilerinin yeniden kurulması (Euronews, 2023) beklentisi, diğer Arap devletlerinin de Şam ile uzlaşması için zemin hazırlayacaktı. Bu dinamikler, Riyad'ın Şam'la diplomatik ilişkileri yeniden kurması Suudi Arabistan'ın Suriye'de etki alanı bulmasına kapı aralasa da, Esad karşıtı muhalif gruplara verilen zımni desteği azaltacağından Tahran yönetimi bu ilişkilerin Tahran ve Şam'ın çıkarlarına daha çok hizmet edeceğini hesap etti. Zira İran bu yeni dinamiğin uzun vadede kilit bölgesel ortağı olan Suriye'yi istikrara kavuşturacağına inanıyordu.

Beşincisi, Tahran'ın bölgesel güvenlik mimarisine yönelik kadim stratejisi ile alakalıdır. İran kendini Körfezin başat gücü olarak görmesine rağmen on yıllardır bu rolü istediği gibi oynayamamaktadır. Bunun için bölgesel liderlik konumuna ulaşmasının önündeki en büyük engel olarak gördüğü ABD'nin bölgedeki etkisini azaltacak aktörleri bölgeye çekme stratejisi izlemekteydi. Bu strateji kapsamında, küresel güç dağılımında ABD ile arasındaki farkı her geçen yıl biraz daha kapatan Çin'in Körfez güvenlik meselelerine müdahil olmasını bölgesel düzenin Amerika'dan arındırılmasının (Bazoobandi, 2024) bir aşaması olarak görmekteydi. Zira bölgesel güvenlik mimarisinde Batılı olmayan çok taraflı formatların ve diplomatik girişimlerin sayısındaki artışın, sonunda ABD öncülüğündeki güvenlik düzeninin zayıflamasına katkıda bulunacağına inanıyordu. Dolayısıyla bu sürecin bir parçası olarak Körfez güvenlik meselelerinde Çin'i de denklemine içine katmayı tercih eden Tahran, Körfez sularında ortak tatbikatlarla (Saleh & Yazdanshenas, 2024) Çin'in bölgedeki varlığını güçlendirerek ABD'nin etkisini sınırlamayı hedeflemekteydi.

6. Sonuç

Bu araştırmada elde edilen bulgular, Körfez bölgesel güvenlik kompleksindeki ittifak örüntüleri, kutupluluk ve dostluk/düşmanlık ilişkisinin doğasında önemli değişiklikler olduğunu ortaya koymaktadır. İki yıkıcı Körfez savaşının ardından Irak devletinin zayıflaması ve çözülmesi, 2000’li yılların başında Körfez bölgesel kompleksini üç kutuplu bir yapıdan İran ve Suudi Arabistan’ın baskın güçler olarak konumlandığı iki kutuplu bir yapıya dönüştürdü. Bu durum iki ülke arasında giderek şiddetlenen bir rekabeti başlattı. Irak’ın 2003 yılında ABD önderliğinde bir koalisyon tarafından işgal edilmesi, İran’ın bu ülkedeki etki alanını genişletmesi için ustalıkla kullandığı bir güç boşluğu yarattı. İran’ın 2003 öncesine kadar bölgesel yapıda bir güç kutbu konumundaki Irak üzerinde zemin kazanması Suudi Arabistan için bölgesel güç denkleminde büyük bir kayıp oldu. Bundan sonraki süreçte Riyad ile Tahran arasındaki ilişkilerde Rafsanjani döneminden beri ihtiyatla sürdürülen uzlaşma çabaları yerini sert bir rekabete bıraktı. 2010 yılının sonunda itibaren Orta Doğu’nun otokratik rejimlerine karşı başlayan kitlesel protesto ve gösteri dalgası sürecinde iki ülkenin Bahreyn, Suriye ve Yemen’deki çatışmalarda karşıt tarafları desteklemesi nedeniyle aralarındaki rekabet derinleşti.

2003 Irak işgalinden 2021 yılına kadarki süreçte bölgede askeri, siyasi ve toplumsal anlamda güvenliklerini sağlamak için birbirleri üzerinde mutlak üstünlük kurma hedefiyle hareket eden bu aktörler, jeopolitik aktivizmlerinin ekonomik maliyetini çok fazla dikkate almadılar. Ancak 2020’li yıllara gelindiğinde siyasi ve jeopolitik konular önemini korumaya devam etse de özellikle Koronavirüs salgını sonrasında ekonomik konular göz ardı edilemeyecek bir noktaya geldi. Bunun yanında küresel düzeyde meydana gelen bazı değişimlerin de bölgeye yansımaları oldu. Bu kapsamda tek kutuplu uluslararası yapının zayıflaması ve çok kutupluluğa geçişin başlaması bölgesel aktörlerin manevra alanını genişletirken, Çin tehdidiyle başa çıkmak için gücünü Hint-Pasifik bölgesine kaydırmaya başlayan ABD’nin bölgesel güvenlik düzenindeki etkisi sarsılmaya başladı. Bu nedenle, başta Suudi Arabistan olmak üzere ABD’nin Körfez’deki müttefikleri bir yandan küresel düzeyde Çin ve Rusya ile ilişkilerini derinleştirmeye, diğer yandan da bölgedeki rakip aktörlerle gerilimi azaltmaya başladı.

İran ve Suudi Arabistan’ın Körfez bölgesindeki güvenlik durumuna ilişkin çatışan görüşleri ve farklı fikirleri, iki devlet arasında kalıcı bir yaklaş-

manın gerçekleşmesini ulaşılması zor bir hedef olarak aksetse de iki ülke 2023 yılında Çin'in arabuluculuğunda bir araya gelerek bölgesel barış ve uzlaşma yolunda önemli bir mesafe kat etmeyi becerdi. Körfez bölgesinde geleneksel güç dengesinin bozulmasıyla başlayan ve giderek derinleşen rekabet ve çatışma ortamı, yerel, bölgesel ve küresel şartların dayatması ile yerini yumuşamaya bıraktı ve böylece iki tarafın da çatışmalı rekabet yerine mevcudu korumak için uzlaşmaya istekli olduğu yeni bir dönem başlamış oldu.

Beyan

Bu makale etik kurul kararından muaftır. Çalışmada katılımcı bulunmamaktadır. Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır. Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır. Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Disclosure

The article is exempt from the Ethics Committee Decision. There are no participants. The author received no financial support from any institution, and there is no conflict of interest. No material subject to copyright is included.

Kaynakça

- Akbarzadeh, S. (2016). Iran and the Gulf Cooperation Council sheikhdoms. in Almezaini, K. & Rickli J. (Ed.). *The Small gulf states: foreign and security policies before and after the Arab Spring*. Routledge.
- Akdoğan İ. ve Kalaycı R. (2014). Suudi Arabistan’da İhyacı Hareketler Olarak Sahve ve Vehhabilik, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*,1(1), 157-186. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tocd/issue/17161/179408>
- Aljazeera. (2015, Temmuz 15). *Rouhani says nuclear deal ‘political victory’ for Iran*. <https://www.aljazeera.com/news/2015/7/15/rouhani-says-nuclear-deal-political-victory-for-iran>
- Aljazeera. (2018, Mayıs 8). *Donald Trump declares US withdrawal from Iran nuclear deal*. <https://www.aljazeera.com/news/2018/5/8/donald-trump-declares-us-withdrawal-from-iran-nuclear-deal>
- Aljazeera. (2019, Eylül 19). *Oil attacks ‘unquestionably sponsored by Iran’: Saudi Arabia*. <https://www.aljazeera.com/news/2019/9/19/oil-attacks-unquestionably-sponsored-by-iran-saudi-arabia>
- Arab News. (2017, Kasım 7). Saudi crown prince accuses Iran of direct military aggression. <https://www.arabnews.com/node/1189641/amp>
- Arab News. (2023, Mart 10). *Saudi Arabia, Iran reach agreement to renew diplomatic relations after talks in Beijing*. <https://www.arabnews.com/node/2266206/saudi-arabia>
- Aydemir, M. (2023, Nisan 18). Riyad-Tahran yakınlaşması, İsrail’in İran’ı bölgede “yalnızlaştırma” çabalarına darbe vurdu. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/riyad-tahran-yakinlasmasi-israilin-irani-bolgede-yalnizlastirma-cabalarina-darbe-vurdu/2875437>
- Azizi, H. (2023, Eylül). Iran’s “Look East” Strategy: continuity and change under Raisi. *Middle East Council on Global Affairs*. https://mecouncil.org/wp-content/uploads/2023/09/MECGA_Issue-Brief-17_Hamidreza-Azizi_Final-WEB.pdf
- Baghernia, N. (2024). China’s marginal involvement in the 2023 Iran-Saudi Arabia reconciliation. *Asian Affairs*, 55(1), 34-51. <https://doi.org/10.1080/03068374.2024.2329615>

- Bazoobandi, S. (2024). Iran's strategies in response to changes in US-China relations. *The Middle East Policy*, 31(1), 120-132. <https://doi.org/10.1111/mepo.12727>
- BBC. (2003, Şubat 17). *Saudis warn U.S. over Iraq war*. http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/2773759.stm
- BBC. (2013, Haziran 15). *Hassan Rouhani wins Iran presidential election*. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-22916174>
- BBC. (2016, Ocak 3). *Iran: Saudis face 'divine revenge' for executing al-Nimr*. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-35216694>
- BBC. (2017, Kasım 5). *Saudi Arabia: missile intercepted near Riyadh*. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-41872995>
- Bennett, A. (2010). From analytic eclecticism to structure pluralism. *Newsletter of APSA Organized Section for Qualitative and Multi-Method Research*, 8(2), 8-17.
- Butt, A. (2019). Why did the United States invade Iraq in 2003?. *Security Studies*, 28(2), 250-285. <https://doi.org/10.1080/09636412.2019.1551567>
- Buzan, B. & Wæver, O. (2003). *Regions and powers: the structure of international security*. Cambridge University Press.
- Checkel, J. T. (2008). Process tracing. in Klotz, A. & Prakash, D. (Ed.), *Qualitative methods in international relations: a pluralist guide* (114-130). Palgrave MacMillan.
- Congar, K. (2020, Ocak 29). İran'ın desteklediği Yemen'deki Husiler, Saudi Aramco şirketini füzelerle vurdu. *Euronews*. <https://tr.euronews.com/2020/01/29/iranin-destekledigi-yemendeki-husiler-saudi-aramco-sirketini-fuzelerle-vurdu>
- Cooper, H. (2015, Temmuz 22). Saudi Arabia approves of Iran nuclear deal, U.S. defence chief says. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2015/07/23/world/middleeast/iran-nuclear-deal-saudi-arabia.html>
- Cordesman, A. (2020, Ocak 2). America's failed strategy in the Middle East: losing Iraq and the Gulf. *Center for Strategic and International Studies*. <https://www.csis.org/analysis/americas-failed-strategy-middle-east-losing-iraq-and-gulf>

- Darwich, M. (2018). The Saudi intervention in Yemen: struggling for status. *Insight Turkey*, 20(2), 125-142. <https://www.jstor.org/stable/26390311>
- Dutton, J. (2023, Haziran 18). "Saudi-Iran detente offers dubious economic benefits, say analysts. *Al Monitor*. <https://www.al-monitor.com/originals/2023/06/saudi-iran-detente-offers-dubious-economic-benefits-say-analysts>
- DW. (2016, Şubat 1). *Riyadh executes dozens, including top Shiite cleric*. <https://www.dw.com/en/saudi-arabia-executes-47-including-prominent-shiite-cleric-nimr-al-nimr/a-18954984>
- Erkmen, S. (2010). ABD'nin Irak'tan çekilme süreci. *Ortadoğu Analiz*, 2(21), 1-12.
- Euronews. (2023, Mayıs 10). *Suudi Arabistan, Suriye devlet başkanı Beşar Esad'ı resmen Arap Ligi zirvesine davet etti*. <https://tr.euronews.com/2023/05/10/suudi-arabistan-suriye-devlet-baskani-besar-esadi-resmen-arap-ligi-zirvesine-davet-etti>
- Farouk, Y. (2023, Mart 30). Riyadh's motivations behind the Saudi-Iran deal. *Carnegie Endowment*. <https://carnegieendowment.org/posts/2023/03/riyadhs-motivations-behind-the-saudi-iran-deal?lang=en>
- Figuroa, W. (2023, Mart 24). Iran-Saudi normalization: a regional process with Chinese characteristics. *Foreign Policy Research Institute*. <https://www.fpri.org/article/2023/03/iran-saudi-normalization-a-regional-process-with-chinese-characteristics/>
- Fraihat, I. (2020). *Iran and Saudi Arabia: taming a chaotic conflict*. Edinburgh University Press.
- Fürtig, H. (2007). Conflict and cooperation in the Persian Gulf: the inter-regional order and US policy. *Middle East Journal*, 61(4), 627-640. <http://www.jstor.org/stable/4330451>.
- Gause, F. G. III. (2010). *The international relations of the Persian Gulf*. Cambridge University Press.
- Ghattas, K. (2020). *Black wave: Saudi Arabia, Iran and the forty-year rivalry that unraveled culture, religion and collective memory in the Middle East*. Henry Holt and Company.

- International Crisis Group. (2021, Ağustos 24). *A time for talks: toward dialogue between the Gulf Arab States and Iran*. <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/gulf-and-arabian-peninsula/iran-united-arab-emirates-saudi-arabia-qatar>
- İhlas Haber Ajansı. (2023, Mart 19). *Suriye devlet başkanı Esad'dan BAE'ye resmi ziyaret*. <https://www.ihha.com.tr/haber-suriye-devlet-baskani-esaddan-baeye-resmi-ziyaret-1156146>
- Jahner, A. (2012). Saudi Arabia and Iran: the struggle for power and influence in the gulf. *International Affairs Review*, 20(3). <https://www.iaar-gwu.org/print-archive/16vkmgjzj5sk9nsb5613e8t9u3dnuu>
- Kalaycı, R. (2012). Irak 2011, Ortadoğu Yıllığı 2011, 7(7), 33-69.
- Kamrava, M. (2024, Nisan). Iran's neighborhood policy: an assessment. *Middle East Council on Global Affairs*. https://mecouncil.org/publication_chapters/irans-neighborhood-policy-an-assessment/
- Karadağ, M. (2017, Kasım 24). Saudi crown prince calls Iran leader 'Mideast's Hitler'. *Anadolu Agency*. <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/saudi-crown-prince-calls-iran-leader-mideast-s-hitler-/977898>
- Katzman, K. & Thomas, C. (December 13 2017). Afghanistan: post-Taliban governance, security, and U.S. policy. *Congressional Research Service*, 1-74.
- Kelkitli, F. A. (2016). Saudi-Iranian entanglements in the Persian Gulf: is rapprochement possible?. *The Turkish Yearbook of International Relations*, 47, 23-44. https://doi.org/10.1501/Intrel_0000000306
- Keynoush, B. (2016). *Saudi Arabia and Iran: friends or foes?*. Palgrave Macmillan.
- Knickmeyer, E. (2021, Şubat 5). Biden ending US support for Saudi-led offensive in Yemen. *Associated Press*. <https://apnews.com/article/biden-end-support-saudi-offensive-yemen-b68f58493dbfc530b9fcfdb80a13098f>
- Knipp, K. (2023, Mart 16). Riyad ve Tahran: istikrar umudunu yeşerten yakınlaşma. *DW*. <https://www.dw.com/tr/riyad-ve-tahran-i-CC%87stikrar-umudunu-ye%C5%9Ferten-yak%C4%B1nla%C5%9Fma/a-65007746>

- Lappin, Y. (2023, Temmuz 19). Israeli-Saudi security cooperation ‘would be Iran’s nightmare. JNS. <https://www.jns.org/abraham-accords/israel-saudi-relations/23/7/19/303910/>
- Lubold G. & Strobel, W. (2021, Nisan 1). Biden trimming forces sent to Mideast to help Saudi Arabia. *The Wall Street Journal*. <https://www.wsj.com/articles/biden-trimming-forces-sent-to-mideast-to-help-saudi-arabia-11617279687>
- Lubold, G., Youssef, N. & Gordon, M. (2021, Haziran 18). US military to withdraw hundreds of troops, aircraft, antimissile batteries from Middle East. *The Wall Street Journal*. <https://www.wsj.com/articles/u-s-military-to-withdraw-hundreds-of-troops-aircraft-antimissile-batteries-from-middle-east-11624045575>
- Mabon, S. (2015). *Saudi Arabia and Iran: power and rivalry in the Middle East*. I.B. Tauris.
- Mabon, S. (2018). Muting the trumpets of sabotage: Saudi Arabia, the US and the quest to securitize Iran. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 45(5), 742–759. <https://doi.org/10.1080/13530194.2017.1343123>
- MacAskill, E. (2009, Şubat 27). Six years after Iraq invasion, Obama sets out his exit plan. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2009/feb/27/obama-iraq-war-end-august-2010>
- Mason, R. (2014). *Foreign policy in Iran and Saudi Arabia: economics and diplomacy in the Middle East*. I.B. Tauris.
- Melhem, H. (2016). Obama’s tarnished legacy in the Middle East. *Cairo Review of Global Affairs*, 20, <https://www.thecaireview.com/essays/obamas-tarnished-legacy-in-the-middle-east/>
- Milton-Edwards, B. (2020). The blockade on Qatar: conflict management failings. *The International Spectator*, 55(2), 34-48. <https://doi.org/10.1080/03932729.2020.1739847>
- Narayan, C. (2017, Kasım 5). Lebanon’s prime minister resigns, plunging nation into new political crisis. *CNN*. <https://edition.cnn.com/2017/11/04/middleeast/lebanese-prime-minister-saad-hariri-resigns/index.html>

- O'Hanlon, M. E. (2009, Haziran 30). U.S. troops withdraw from Iraq's cities. *Brookings*. <https://www.brookings.edu/articles/u-s-troops-withdraw-from-iraqs-cities/>
- Orhan, D. D. (2023). Strategic hedging or alignment? Qatar's foreign policy toward Iran in the wake of the blockade crisis. *Uluslararası İlişkiler*, 20(80), 93-109. <https://doi.org/10.33458/uidergisi.1284183>
- Rabi, U. & Mueller, C. (2018). The geopolitics of sectarianism in the Persian Gulf. *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 12(1), 46–65. <https://doi.org/10.1080/25765949.2018.1436129>
- Jervis, Robert. (1978), Cooperation under the security dilemma. *World Politics*, 30(2), 167-214. <https://doi.org/10.2307/2009958>
- Roberts, D. & Shaheen Kareem. (2015, Mart 26). Saudi Arabia launches Yemen air strikes as alliance builds against Houthi rebels. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2015/mar/26/saudi-arabia-begins-airstrikes-against-houthi-in-yemen>
- Saleh, A. & Yazdanshenas, Z. (2024). China-Iran strategic partnership and the future of US hegemony in the Persian Gulf Region. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 51(2), 377-400. <https://doi.org/10.1080/13530194.2023.2215188>
- Sharifi-Yazdi, F. C. (2014). *Arab-Iranian rivalry in the Persian Gulf: territorial disputes and the balance of power in the Middle East*. I.B. Tauris.
- Stewart, P. (2021, Şubat 27). US imposes sanctions, visa bans on Saudis for journalist Khashoggi's killing. *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/us-usa-saudi-khashoggi-sanctions/u-s-imposes-sanctions-visa-bans-on-saudis-for-journalist-khashoggis-killing-idUSKBN2AQ2QI/>
- Stieb, J. (2023). Why did the United States invade Iraq? the debate at 20 years. *Texas National Security Review*, 6(3), 11-28. <https://tnsr.org/2023/06/why-did-the-united-states-invade-iraq-the-debate-at-20-years/>
- The Atlantic. (2016, Mart 10). The Obama doctrine: *the Atlantic's* exclusive report on the U.S. President's hardest foreign policy decisions. <https://www.theatlantic.com/press-releases/archive/2016/03/the->

obama-doctrine-the-atlantics-exclusive-report-on-presidents-hardest-foreign-policy-decisions/473151

The Iran Primer, (2022, Aralık 21). *Iran-Saudi talks*. <https://iranprimer.usip.org/blog/2021/may/04/secret-iran-saudi-talks>

The New Arab, (2018, Mart 15). *We'll build nukes if Iran does, says Saudi prince*. <https://www.newarab.com/news/well-build-nukes-if-iran-does-says-saudi-prince>

TRT World, (2019, Eylül 14). *Yemen rebels claim attacks on Saudi oil facilities*. <https://www.trtworld.com/middle-east/yemen-rebels-claim-attacks-on-saudi-oil-facilities-12734201>

Verrastro, F. A. & Stanley, A. J. (2019, Eylül 18). Attack on Saudi oil infrastructure: we may have dodged a bullet, at least for now. *CSIS*. <https://www.csis.org/analysis/attack-saudi-oil-infrastructure-we-may-have-dodged-bullet-least-now>

Xinhua. (2023, Mart 10). *Full text: joint trilateral statement by the People's Republic of China, the Kingdom of Saudi Arabia, and the Islamic Republic of Iran*. <https://english.news.cn/20230311/21399e5cde9b4606942e3f0f05144320/c.html>